

Visuotinė bibliografinė apskaita: retos knygos ir retrospektyvioji nacionalinė bibliografija

Gunilla JONSSON

Karališkoji biblioteka, Box 5039, S-10241 Stockholm, Sweden, el. paštas: kungl.biblioteket@kb.se

Dešimtmečius tarptautinė bibliotekų bendruomenė rūpinosi einamosios knygų leidybos apskaita, ir biudžeto mažinimo laikais nuolatos stengiamasi šią apskaitą tęsti. Aplinkybės privertė retrospektyviąją sritį pastūmėti į žemesnę prioritetų sąrašo vietą. Tačiau retrospektyviosios konversijos metodais bibliotekos sugrįžta prie savo paveldėtų rinkinių, ir didėjantis skaičius kompiuterinių retrospektyviųjų bibliografijų failų rodo, kad jau galima diskutuoti dėl šios srities visuotinės bibliografinės apskaitos.

1991 m. profesorius Henry Snyder atliko tyrimą ir suskaičiavo, kad Europoje tuo metu buvo apie 700 000 retrospektyviųjų įrašų. Iš viso rankomis spausdintų knygų Europoje yra apie 4,3 mln. vienetų. (Žr.: Henry L. Snyder & Heidi L. Hutchinson, *Cataloging of the Hand Press. A Comparative and Analytical Study of Cataloging Rules and Formats Employed in Europe* (IFLA, Professional Library, 1) München, 1994.)

Dabartiniai skaičiai gauti iš trijų didelių tarptautinių projektų, skirtų retrospektyviajam katalogavimui ir bibliografavimui. Vienas iš jų - Anglišku trumpu antraščių katalogas (ESTC - English Short Title Catalogue), rengiamas nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios, jo duomenų bazėje dabar yra per 420 000 įrašų; kitas - Inkunabulų trumpu antraščių katalogas (ISTC - Incunabula Short Title Catalogue), jo duomenų bazėje šiuo metu yra 27 000 įrašų. 1991 m. Europos mokslinių bibliotekų konsorciumas (CERL - Consortium of European Research Libraries) pradėjo vykdyti projektą - Rankomis spausdintų knygų duomenų bazę (HPB - Hand Press Book), dabar joje sukaupta beveik 650 000 įrašų. Kai bus įvesti keli jau parengti failai, laukiantys cilės, bazėje bus daugiau nei 700 000 įrašų. Akivaizdu, kad retrospektyviųjų įrašų skaičius nuo 1994 m. gerokai išaugo. Iki šiol šios srities tarptautinei veiklai vadovavo Britų biblioteka. Ji yra ESTC ir ISTC bazė, be to, CERL, uždara nepriklausoma kompanija, buvo įsteigta bendra šios bibliotekos ir Miuncheno Bavarijos valstybinės bibliotekos iniciatyva. Šiuo metu daugelyje Europos šalių vykdoma ar pradama vykdyti daug retrospektyviosios konversijos projektų, taigi įrašų skaičius dar padidės. Kitas įrodymas, kaip auga

susidomėjimas ir kaip kuriasi tarptautinio lygmens organizacinės struktūros, yra „Knygos kelio“ programa, svarstoma Europos Taryboje. Ši programa skirta spausdintos Europos knygos istorijai plačiaja prasme, į ją įtrauktos ir bibliotekos bei muziejai, ir mokymo institucijos.

Tačiau reikia pripažinti, kad visi šie projektai daugiausia sukoncentruoti į Europos spausdintą paveldą, kaip, beje, ir šis straipsnis, kiek jame aprašoma dabartinė veikla. Taip yra dėl to, kad Europos spauda sudaro didžiąją retrospektyviosios medžiagos dalį, ir dėl to, kad dauguma bendrų veiksmų skirti Europos spausdintai knygai.

Žvelgiant į Europą, padėtis kelia šioki toki optimizmą. Tačiau retrospektyviojoje srityje vykstanti veikla automatiškai neperspaus į visuotinę bibliografinę apskaitą. Failuose bus daug pasikartojimų, bet svarbiausia, kad tų pasikartojimų apimtis nežinoma ir ją sunku įvertinti, nes nėra bendros pricigos prie visų naujai atsirandančių failų bei bendro visų projektų registro. Remiantis tarptautiniais nurodymais dėl einamosios valstybinės bibliografijos modelio, atrodo akivaizdu, kad siekiant koordinavimo reikėtų atlikti keletą veiksmų. Tačiau prieš kalbėdama apie rekomendacijas pamėginsiu susiaurinti aptarimo sferą. Tai nėra grynai akademiniai bandymai. Visuotinė bibliografinė apskaita remiasi bendrais standartais ir atsakomybe, pasidalinta tarp valstybių. Šiam bendradarbiavimui esminės svarbos turi vienodas pagrindinių sąvokų supratimas. Šiuo metu sąvokos „retos knygos“ ir „retospektyvioji nacionalinė bibliografija“ anaipol nėra tiksliai apibrėžtos, o skirtingi apibrėžimai bei interpretacijos turėjo įtakos sudarant dabartinius retrospektyviuosius failus, todėl bendras jų vaizdas nėra toks nuoseklus kaip einamosios valstybinės bibliografijos atveju. Skirtingai taikomų sąvokų tyrimas atskleis retrospektyviajam katalogavimui būdingus sunkumus. Šie sunkumai neišvengiamai veikia strategijas, kurias galime pasirinkti skatindami visuotinę bibliografinę retų knygų apskaitą ir retrospektyviąją nacionalinę bibliografiją.

Retas, knyga, retrospektyvusis, nacionalinis, bibliografija ir sudėtinė sąvoka nacionalinė bibliografija - visi šie žodžiai vartojami ir kasdienėje, ir profesinėje kalboje,

o jų interpretavimas bibliotekų pasaulyje nėra vienodas. Situacija nepagerėja nuo to, kad bent trys profesionalų grupės reikalauja pirmenybės šiuo klausimu: bibliotekų bendruomenė, antikvarinių knygų specialistai ir literatūros tyrinėtojai, ypač tekstų kritikos specialistai.

„Retas“ bibliotekų pasaulyje turi daug platesnę reikšmę negu antikvarinių knygų versle, nors mes paprastai įtraukiame knygas, kurių išliko keli egzemplioriai ar kurios turi didelę komercinę vertę, tarp tų, kurias žymime kaip „retas“. Kongreso biblioteka retų knygų aprašomojo katalogavimo taisyklės rekomenduoja taikyti „visiems britų ir Šiaurės Amerikos spaudiniams, skelbtiems iki 1801 metų“ arba pagal kai kuriuos kitus kriterijus, priklausančius nuo bibliotekos politikos. Manau, kad galime „retas“ reikšmę bibliotekų pasaulyje skirti knygoms, kurios yra svarbios konkrečiai bibliotekai, atsižvelgiant į jos paskirtį, ir dėl to nusipelno ypatingo elgesio. Tai įgalintų mus aprėpti visa, kas laikoma reta įvairiose bibliotekose.

„Knyga“, žinoma, neapsiriboja tuo fiziniu objektu, kurį paprastai įvardijame šiuo žodžiu. Retospektyvioji bibliografija aprėpia ir stambias monografijas, ir brošiūras, laikraščius bei lapelius. Tikslėnis šio objekto apibrėžimas būtų „spausdinti leidiniai, išleisti kaip atskiri bibliografiniai vienetai“, tačiau tai negrabus terminas, todėl tikiuosi, kad skaitytojai sutiks, jog aš praktiniais sumetimais vartosiu žodį „knyga“ arba „leidinys“ šia plačiaja prasme. Taip pat svarbu pastebėti, kad šiame kontekste „knyga“ yra fizinis objektas, o ne tekstas ar turinys.

„Retospektyvusis“ turėtų įvardyti bet koki bibliografinį projektą, kuriuo grįžtame laike prie tam tikros kategorijos ar laikotarpio, ta prasme šis žodis iš tiesų vartojamas retrospektyviosios konversijos srityje. Siekiant pagrindinio visuotinės bibliografinės apskaitos tikslo svarbiausia sutelkti dėmesį į laikus, kai nebuvo pradėtos einamosios valstybinės bibliografijos ir įvesta atitinkama privalomojo egzemplioriaus gavimo kontrolė ar kita efektyvi bibliotekų komplektavimo sistema. Nuo mašininės spaudos eros pradžios (apie 1830 m.) ir vėliau daugelis Europos šalių turi tam tikrą bibliografiją, atspindinčią nacionalinę leidybą. Privalomojo egzemplioriaus įstatymai kai kuriose šalyse gali būti labai seni, tačiau iš tikrųjų bibliotekos nesugebėjo suvaldyti ir kontroliuoti jo gavimo dar ilgai po rankinio spausdinimo eros, tai yra iki XIX a. pabaigos. Galima manyti, kad pagrindinės senųjų leidinių saugyklos yra atitinkamos nacionalinės bibliotekos, tačiau nė vienoje šalyje leidiniai, apie kuriuos kalbame, nėra tvarkingai ir nuosekliai išrikiuoti nacionalinės bibliotekos lentynose. Paprastai jie daugiau ar mažiau išbarstyti po viso pasaulio bibliotekas (ir ne vien viešąsias, labai svarbūs rinkiniai saugomi privačiose bibliotekose, tačiau į šią aplinkybę šiame straipsnyje nekreipsiu dėmesio). Muziejuose taip pat surinkta reikšmingų rinkinių. Akivaizdu, kad padėtis, susijusi su šių leidinių įrašų parengimu, iš esmės skiriasi nuo einamosios bibliografijos. Todėl siekdami visuotinės

bibliografinės apskaitos mes turime derinti bibliografinius failus ir katalogų failus, o informacijai apie saugomus leidinius reikia skirti ypatingą dėmesį retrospektyviuosiuose projektuose. Galima sakyti, kad visuotinei bibliografiniai apskaitai, apimančiai laikotarpį nuo penkioliktojo amžiaus vidurio iki maždaug 1850-ųjų metų, kyla panašios problemos ir joms reikia vienodų sprendimo būdų.

„Nacionalinis“ turbūt yra kebliausia iš čia nagrinėjamų sąvokų, nes valstybių sienos kinta ir pranyksta istorijos tėkmėje. Kiekvienas retrospektyviosios nacionalinės bibliografijos projektas privalo apibrėžti geografinę sritį, kurią jis apims, ir tik labai retais atvejais bus įmanoma nubrėžti ribą, visiškai neprikaištingą istoriniu požiūriu. Paprastas ir praktiškas sprendimas būtų apriboti projektą dabartinėmis valstybės sienomis, nes visuotinės bibliografinės apskaitos požiūriu tai būtų tikriausias būdas pasiekti kuo mažesnio informacijos kartojimosi ir sumažintų darbo dubliavimą. Tačiau ne visados toks pragmatiškas požiūris gali būti priimtinas. Retospektyviosios bibliografijos projektai dažnai siekia įtvirtinti istorinį ir tautinį identitetą, o šis tikslas nelengvai derinasi su racionaliū tarptautiniu darbo pasidalijimu.

„Bibliografija“ nerūpestingai vartojama įvairiomis prasmėmis. Nemanau, kad būtina kartoti skirtingus apibrėžimus, kuriuos galima rasti enciklopedijose ar terminų žodynuose. Skaitytojams jie, be abejo, gerai žinomi. Šiuo terminu vadinsiu įrašų apie idealius knygų egzempliorius sąrašą, sudarytą pagal kokį nors bendrą požymį, tik ne pagal saugojimo vietą, - kaip priešingybę katalogui, kurį aš suprantu kaip sąrašą konkrečių knygų egzempliorių, sudarančių tam tikrą fizinių objektų rinkinį. (Skubu pridurti, kad terminas „idealus egzempliorius“ vartojamas tekstų kritikoje įsitvirtinusia prasme. Deja, šį terminą galima neteisingai suprasti, ir dažnai bibliotekininkystėje jis reiškia tobulos būklės egzempliorių, o taip ne visada yra. „Idealus egzempliorius“ tik netiesiogiai susijęs su konkrečių egzempliorių būkle. Tai yra hipotezė, kaip turėjo iš pradžių atrodyti leidinys, sumanytas leidejo. Ji, žinoma, grindžiama įrodymais iš konkrečių egzempliorių, tačiau gana dažnai išlikusiuose egzemplioriuose nebūna kokių nors fragmentų, todėl, atradus naujų egzempliorių, hipotezė apie visą knygą gali būti peržiūreta. Išsamų apibrėžimą žr.: Fredson Bowers, *Principles of Bibliographical Description*, Princeton, 1949.) Tai viena iš priežasčių, dėl kurių informacija apie egzempliorių tokia svarbi retrospektyviajam katalogavimui. Praktiškai tarp bibliografijos ir katalogo gali būti labai mažas skirtumas. Bibliografinis įrašas tikriausiai nurodys pastabos srityje egzempliorius, pagal kuriuos jis buvo rengiamas, ir nusakys kiekvieno jų ypatybes kaip įrodymus. Katalogo įrašė gali būti bibliografinis aprašas, kurio pastaboje nurodomi konkretaus egzemplioriaus ypatumai. Tačiau dažnai neįmanoma gauti patikimo bibliografinio įrašo, tad katalogo įrašą tenka rengti pagal vienintelį turimą egzempliorių. Šie požiūrio skirtumai yra svarbūs, ir siekdami

visuotinės bibliografinės apskaitos mes privalome turėti juos omenyje, nes dirbti reikia ir su bibliografijomis, ir su katalogais, o galutinis tikslas - iš įvairių katalogų įrašų sudaryti patikimą bazę bibliografiniams įrašams.

„Nacionalinė bibliografija“ savaime reiškia, kad mažiausias bendras bibliografijos požymis yra jos aprėpiamų knygų nacionalinė priklausomybė. Einamajai valstybinei bibliografijai šis bendras požymis interpretuojamas kaip „valstybinė šalies leidyba“, arba visi leidiniai, paskelbti konkrečioje valstybėje. Praktiškai sprendimai, kaip elgtis su tarptautiniais leidiniais, įvairiose šalyse gali būti šiek tiek skirtingi. Bet apskritai apribojimai, kuriuos IFLA nustatė „Nurodymuose dėl valstybinės bibliografijos tarnybos ir valstybinės bibliografijos“ (*Guidelines for the National Bibliographic Agency and the National Bibliography*) 1979 m. gruodžio mėn., yra visuotinai priimti ir jų laikomasi. To rezultatas yra patikimi įrašai, kurie rengiami minimaliai dubliuojant darbą ir dabar sudaro neįkainojamos vertės išteklius visoms šalims, priėmusioms šiuos nurodymus. Kaip užsiminta anksčiau, retrospektyviosios bibliografijos padėtis yra gana komplikauta. Gali kilti net politinių ginčų dėl to, kaip viename ar kitame projekte buvo apibūdintos valstybės sienos, ir todėl kai kurių valstybių projektai gali dubliuoti vienas kitą. Dar daugiau problemų gali sudaryti pats žodžio „nacionalinis“ interpretavimas. Tarkime, kad bus apimama šalies leidyba tam tikroje teritorijoje, kurią žymi geografinės ribos, tačiau retrospektyvieji projektai dažnai papildomi ir kitais požymiais, o tai reiškia, kad bus įtraukta ir knygų iš už apibrėžtų valstybės sienų. Dažniausiai pasitaikantis papildomas atrankos kriterijus yra kalba. Be to, dažnai pasitaiko, kad įtraukiamos bet kur išleistos knygos, jei laikoma, kad jų autorius priklauso bibliografiją rengiančios šalies istorijai. Iš tikrųjų retrospektyviosios nacionalinės bibliografijos aprėptis dažnai būna panašesnė į nacionalinės bibliotekos komplektavimo profilį negu į einamosios valstybinės bibliografijos kriterijus. To pasekmės yra dažnas ir nenusipėjamas rengiamų įrašų kartojimasis bei darbo dubliavimas. Dėl to taip pat sunku sujungti įrašus iš skirtingų šalių failų, jei sistemos valdytojai nori išvengti besidubliuojančių įrašų. Vis dėlto mes galime paprasčiausiai sutikti, kad retrospektyviosios nacionalinės bibliografijos projektai gali skirtis nuo einamosios bibliografijos tikslų, ir atsiminti, kad retrospektyviosios padėtis yra sudėtingesnė, o tuo pat metu siekti gauti naudos vieni iš kitų indėlio.

Taip pat dėl šios priežasties reikalingas specialus tarptautinis retrospektyviosios srities bendros prieigos šaltinis. Skaitytojas gali paklausti, ar Z39.50 neišspręstų bendros prieigos problemų. Ši mintis pirmiausia ateina į galvą daugeliui bibliotekų vadovų. Teoriškai taip gali atsitikti ateityje. Tačiau, kaip minėta, rinkiniai išbarstyti po visą pasaulį, ir tektų užmesti iš tiesų platų tinklą per visų pasaulio bibliotekų katalogus, kad būtum tikras, jog išgaudysi sau reikalingus įrašus. Šiuo metu paieška daugelyje

duomenų bazių taikant Z39.50 tikriausiai pasiteisina tik tuomet, kai reikia paramos kataloguojant vieną knygą, tačiau ji pernelyg lėta ir nepatikima (pavyzdžiui, dažniausiai keli serveriai bus išjungti), kad turėtų kokios nors praktinės vertės vykdant katalogavimo projektus, kai dirbama su dideliu įrašų skaičiumi. Tačiau pagrindinė kliūtis yra įrašų, apie kuriuos kalbama, skirtumai. Z39.50 veikia kaip rėtis, galima matyti tik tai, kas išvelgiama pro skylutes, o visa, kas uždengta, lieka neprieinama. Taigi aš pereinu prie paskutinės ir didžiausios kliūtis, kurią turime įveikti, jei norime pasiekti visuotinės bibliografinės apskaitos retrospektyviojoje srityje.

Tai - katalogavimo taisyklių ir formatų problema. Daugelis dabartinių įrašų atsirado pagal projektus, pradėtus aštuontojo dešimtmečio pradžioje, prieš atsirandant ISBD(A) (München, 1991), kurio pirmasis variantas išleistas 1980 m. Senesniuose projektuose buvo vartojamos įvairios katalogavimo taisyklės, kai kurios sukurtos pačių, kai kurios kiek įmanoma derintos prie AACR2 ar prie „German Regeln für die alphabetische Katalogisierung“ (RAK). Yra nemažai retų knygų katalogavimo vadovų bei taisyklių, kurios tinka ir retrospektyviajai bibliografijai. Ypač vertos paminėti yra jau anksčiau cituotos Kongreso bibliotekos taisyklės, *Descriptive Cataloging of Rare Books*, 2 ed., Washington, D.C., 1991, *Guidelines for the Cataloging of Rare Books*, London, 1997, kurias išleido Bibliotekų asociacijos Retų knygų grupė, ... ir *Handleiding bij de beschrijving van oude en bijzondere drukken*, redaguota Elly Cockx-Indestege, išleista Briuselyje 1991 m. (Archief- en Bibliotheekwezen in België. Extranummer. 42.) ir sumanyta kaip ISBD(A) vadovas. Tačiau nėra jokio tarptautiniu mastu pripažintų taisyklių rinkinio, kuris būtų visuotinai įdiegtas kaip AACR2, o ISBD(A) teikia per daug pasirinkimo variantų, todėl negali būti visiškai tinkamas vadovas.

Be to, katalogavimo taisyklių nepakanka. Mes dirbame su istorine medžiaga, ir nepakanka kaip einamosioms knygoms pasirinkti gerai išsilavinusių bibliotekininką ir išmokyti jį kataloguoti. Siekiant išspręsti pasitaikančias problemas, kataloguotojai turi gerai pažinti ankstesnius gamybos procesus, leidybos ir platinimo sistemas apskritai ir konkrečiuose geografiniuose regionuose bei konkrečiose istorijos epochose, kurias apima tam tikras projektas. IFLA Retų knygų ir rankraščių sekcija savo veiklos plane yra numačiusi švietimo programas, tačiau su liūdesiu tenka konstatuoti, kad bent jau Skandinavijoje bibliotekininkystės mokyklos nesirūpina šia sritimi ir neturi kompetencijos to mokyti. Tačiau bibliotekos, sukaupusios stambesnius istorinius rinkinius, privalo turėti darbuotojų, pasišventusių šioms temoms, ir tai, atrodo, atveria galimybę bibliotekoms imtis mokymo iniciatyvos. Autoritetinių įrašų parengimui ir dalykinimo įvaldymui reikia kitokios rūšies istorijos žinių. Bet ši kompetencija yra lengviau įgyjama, ir neatrodo, kad tam reikėtų kokių nors specialiųjų bibliotekos pastangų.

Vardų autoritetinių įrašų problemos nusipelno ypatingo dėmesio. Be abejo, daugumą asmenvardžių ir vietovardžių

gali tvarkyti atitinkamos valstybinės tarnybos, bet yra nemažai asmenvardžių, kurių negalima priskirti tik vienai kuriai nors dabartinei tautai ir kurie įvairiose kalbose yra skirtingi. Vietovardžių, ypač skelbimo vietų, skirtumai taip pat stebina. Svarbu pagarbiai atsižvelgti į šią įvairovę dėl to, kad kiekvienos šalies vartotojai neišvengiamai ieškos jiems pažįstamų vardų formų, ir dėl to, kad šios vardų formos siejasi su atitinkamų šalių ankstesniais katalogais. Pavyzdžiui, daugelyje Europos šalių jūs ieškotumėte didžiojo čekų pedagogo Amos Comenius pagal lotyniškąją vardo formą. Bet Čekijos Respublikoje vartotojas paprasčiausiai ieškos Komensky. Bendros prieigos prie autoritetinių duomenų poreikis yra ypač svarbus, kaip ir poreikis neutralių kalbos ir tautų kodų autoritetiniuose įrašuose. Tarptautinis standartinis autoritetinių duomenų numeris ISADN (International Standard Authority Data Number) būtų ypač naudingas dirbant su skirtingomis vardų formomis.

Ir formato problema yra keblesnė negu einamosios bibliografijos atveju. Be žinomų įvairių šalių MARC formatų variantų, tenka susidurti su PICA ir MAB formatais. Įprastas MARC formatas yra pritaikytas einamiesiems leidiniams, jame nenumatyta bendrų sprendimų, reikalingų kai kuriems specifiniams retų knygų poreikiams (apie šiuos sunkumus išsamiai rašo Snyder ir Hutchinson, 1994). Naujuose pradėtuose projektuose, reikia tikėtis, formatų įvairovė nebebus kliūtis, tačiau šiuo metu vykdomi retrospektyviosios konversijos projektai remiasi senais katalogais, spausdintais ar nespausdintais, kuriems sudaryti buvo naudojami jau nebegaliojantys formatai, tai neišvengiamai atsilieps rezultatams.

Akivaizdu, kad mes neturime vilties kada nors pasiekti tokio koordinavimo ir vientisumo retrospektyviojoje srityje kaip einamojoje. Darbas bendrų standartų linkme, žinoma, turi būti tikslas ir sprendimas net ir retrospektyviajai bibliografijai, bet skirtumas tarp detaliausio ir mažiausio detalaus įrašo bus daug didesnis negu einamajame katalogavime. Mes turime būti pasirengę priimti net ir trumpus įrašus, kadangi jie gali būti bent jau įrodymas, kad leidinio egzempliorius kažkur pasaulyje kažkokiam rinkinyje egzistuoja. Bibliotekoms, kurios imasi retrospektyviosios konversijos projektų, neturėtų būti trukdoma pateikti savo įrašus nacionalinėms duomenų bazėms, nors jos ir neįstengia parengti ypač išsamaus įrašo. Būtų skaudu, jei vietinių retrospektyviųjų konversijų rezultatai būtų paslėpti vien tik vietiniuose kataloguose.

Aš paminėjau nemažai kliūčių ir sunkumų, kurie skaitytojui atrodytų neįveikiami. Laimė, turime įrodymų, kad taip nėra. Per daugelį metų ESTC ir ISTC projektai įpratino daugelį bibliotekų įvairiose šalyse dirbti pagal bendrą taisyklę. CERL, dirbantis su jau sukurtais failais, turėjo išspręsti daugelį problemų, prieš kurdamas savąją duomenų bazę HPB, ir tos pastangos buvo sėkmingos ir vertos įdėto triūso, nors, kaip visada būna, darbo pasirodė esą daugiau, negu atrodė iš pradžių. Dėl HPB kūrimo CERL,

artimai bendradarbiaudamas su Nuolatinio UNIMARC komitetu, parengė UNIMARC instrukciją, kuri aprėpia visus poreikius, kokių iki šiol buvo kilę pakraunant failus, be to, ši instrukcija yra nuolat peržiūrima bei tikslinama, kai prijungiami nauji failai. Šio proceso metu ir buvo pastebėtos visos čia išvardytos problemos bei daugelis nepaminėtų. Pasirodo, kad UNIMARC yra labai sėkmingai parengtas bei pritaikomas ir kaip vidinis formatas, ir kaip tarpinis mainų formatas. CERL parengta UNIMARC instrukcija gali būti formato vadovas institucijoms, kurios rengiasi pradėti retrospektyviuosius projektus, net jei jos nesiruošia vartoti UNIMARC ar pateikti savo failų CERL. Ši instrukcija gali būti naudojama kaip kontrolinis sąrašas klausimų, į kuriuos reikia atkreipti dėmesį, ir kaip įrašų struktūrizavimo vadovas, o tai leis pasiekti didesnę įrašų kūrimo vieningumą. CERL laikosi politikos priimti visus įrašus, kurių turinys yra pakankamai išsamus ir (arba) kurie teikia informaciją apie reikšmingus rinkinius. Pagarba įvairioms tradicijoms buvo vienas pagrindinių veiksmų, įgalinusių sukurti CERL duomenų bazę. Jos HBP yra pakankamai atspari, kad galėtų leisti bendrai naudoti labai įvairios kilmės ir labai įvairių lygių įrašus tiek turinio, tiek formato atžvilgiu.

Taigi ko reikia, norint paskatinti visuotinę bibliografinę apskaitą retrospektyviojoje srityje? Turime žinoti apie jau esančius kompiuterinius failus ir retrospektyviuosius projektus. Mums reikia bendro rinkinio taisyklių, papildančių ISBD(A). Mums reikia formato taisyklių vadovo. Mums reikia tarptautinio bendradarbiavimo kuriant autoritetinius įrašus. Mums reikia bendro prieigos šaltinio.

Trys IFLA sekcijos rūpinasi viena ar keliomis iš šių problemų, tačiau nė viena neapėmia viso jų lauko. Retų knygų ir rankraščių sekcija, Bibliografijos sekcija ir Katalogavimo sekcija turėtų koordinuoti savo veiklos planus. Reikia atsižvelgti į patirtį ir įgūdžius, įgytus vykdant ESTC, ISTC bei CERL tarptautinius projektus, ir juos panaudoti.

Einamosios bibliografijos srityje stiprėja supratimas, kad koordinavimas, o ne tiesioginis įrašų rengimas yra pagrindinė valstybinės bibliografijos tarnybos užduotis. Retrospektyviojoje srityje tai aišku nuo pat pradžių. Pirmiausia ir svarbiausia, manau, nacionalinėms bibliotekoms rekomenduotina registruoti visus retrospektyviosios bibliografijos projektus savo šalyse, jeigu jos to dar nedarė. Antra, nacionalinės bibliotekos turėtų pranešti apie juos į centrinį registrą, kurį, pageidautina, prižiūrėtų IFLA. Toks registras būtų pagrindinė priemonė plėtoti bibliografinę apskaitą ir Europoje, ir iš tiesų tarptautiniu mastu.

Nacionalinės bibliotekos ir apskritai bibliotekos, sukaupusios istorinius rinkinius, turėtų kartu su bibliotekininkystės mokymo įstaigomis rengti kursus retų ir rankomis spausdintų knygų kataloguotojams.

Valstybinės bibliografijos tarnybos turėtų pasirėngti tam, kad būtų pakankamai kompetentingos ir galėtų siūlytis

vadovauti retrospektyviojo katalogavimo bei bibliografavimo ir formatų klausimais. Šalyse, kuriose šias funkcijas atlieka nacionalinė biblioteka, tai galima pakankamai lengvai organizuoti, tačiau kitur dėl to reikėtų susitarti su nacionaline biblioteka.

Retrospektyvieji įrašai turėtų patekti į nacionalinės bibliografijos duomenų bazes ir į suvestinius katalogus (ten kur jie yra), nepaisant įrašų detalumo.

Remiantis jau veikiančiomis taisyklėmis, reikėtų parengti ISBD(A) papildančius nurodymus ir siekti tarptautinio jų pripažinimo.

CERL parengta UNIMARC instrukcija, kurią remia Nuolatinis UNIMARC komitetas, turėtų būti priimta kaip tarptautinis formato vadovas (konsorciumo tinklalapyje šio straipsnio rengimo metu kaip tik rengiama jos publikacija).

IFLA programoje, siekiant tarptautinio bendradarbiavimo autoritetinių įrašų srityje, ypač daug dėmesio turi būti skirta retrospektyviajai sričiai, be to, turi būti iširtos išankstinės ISADN įdiegimo sąlygos.

ISTC duomenų bazė greitai bus įtraukta į HPB, todėl HPB kartu su ESTC duomenų baze akivaizdžiai tampa bendru priegis prie Europos spausdintinio palikimo

šaltiniu. HPB suteikia prieigą ir prie labai preliminarių įrašų, tik įrodančių, jog kažkur egzistuoja egzempliorius, ir prie pakankamai išsamių bibliografinių įrašų. Laikui bėgant išsamių įrašų skaičius didės, bet jau dabar ši duomenų bazė gali pasitarnauti kaip svarbiausias pagrindas Europos retrospektyviosios bibliografijos projektams. Dar neseniai HPB buvo atvira tik dalyvaujančioms institucijoms, bet dabar ja gali naudotis visi. RLG (Mokslinių bibliotekų grupė) ir OCLC duomenų bazės sudaro galimybę naudotis Amerikos bibliotekose esančių senų knygų bibliografiniais įrašais, tarp kurių yra ne Europoje ir ne Amerikoje leistų knygų bibliografinių įrašų. Tai reiškia, kad retrospektyviojo katalogavimo projektus galima kurti prieinamų šaltinių pagrindu.

Apibendrinant galima pasakyti, kad svarbiausios prielaidos visuotinei bibliografinėi retų knygų apskaitai ir nacionalinei bibliografijai jau egzistuoja. Siekiant sėkmingai koordinuoti ir kooperuoti veiklą, mums visų pirma reikia tolerantiško nusiteikimo, atsižvelgiant ir į skirtingas katalogavimo tradicijas, ir į ekonominius apribojimus.

Iš anglų k. vertė E. Macevičius

Dalykinė paieška valstybinėse bibliografijose

Ia C. McILWAINE

Londono universitetinis koledžas, Gower Street, London WC 1E 6BT, United Kingdom,

el. paštas: i.mcilwaine@ucl.ac.uk

Lois May CHAN

Kentukio universitetas, Lexington, Kentucky, USA, el. paštas: willis@ukcc

Dalykinės paieškos valstybinėse bibliografijose problemų neįmanoma patenkinamai aptarti atsiribojus nuo konkretaus nacionalinio konteksto ir visų aplinkybių. Kalbant abstrakčiai, tokios paieškos vertė nekelia abejonių, tačiau kalbant konkrečiai - dalykinės paieškos galimybės privalo priklausyti nuo to, kokia pasirinkta bibliografinės medžiagos išdėstymo tvarka ir kokius specifinius nacionalinius reikalavimus siekiama patenkinti. Svarstant galimybę teikti tokią paslaugą, reikia atsižvelgti į aprėptį; be to, ne mažiau svarbus ir įtraukiamos medžiagos kiekis, leidinio rūšis, jo paskirtis, vietos aplinkybės (pavyzdžiui, valstybinių kalbų skaičius), o visų svarbiausia - kaina. Be to, nors dalykinė paieška kokiu nors pavidalu gali būti laikoma esmine, tačiau tiksli tokios paieškos forma taip pat yra problemiška, ypač jei norima vykdyti Visuotinės bibliografinės apskaitos programos tikslus.

1977 m. Valstybinių bibliografijų konferencija ataskaitoje dėl dalykinimo organizavimo 3-iajame skirsnyje pateikė konkrečias rekomendacijas, skirtas spausdintai valstybinei bibliografijai:

- rodyklės (jungiamos kasmet) turi apimti ne tik pagrindinį tekstą, bet ir papildomai teikiamas galimybes;
- pateikti klasifikacijos sistemos (jei vartojama) struktūrą;
- einamieji leidiniai turėtų būti išdėstyti sistemine tvarka pagal nustatytą tarptautiniu mastu vartojamą klasifikacijos sistemą.

7-asis skirsnis, kuriame kalbama apie tarptautines informacijos sistemas, taip pat tinka šiai temai. Jame rekomenduojama:

- atlikti tyrimus, kaip valstybinėms bibliografijoms parengti įrašai galėtų tapti tos šalies indėliu į tarptautines informacijos sistemas ir atvirkščiai;
- valstybiniu ir tarptautiniu lygiu dėti daugiau pastangų siekiant derinti bibliografinę patirtį tarp bibliotekų ir informacijos bendruomenių.

Per praėjusius dvidešimt metų įvyko daug pokyčių, bet daug kas iš to, kas buvo rekomenduota toje konferencijoje, tinka spausdintai valstybinei bibliografijai, suprantant ją pačia plačiausia prasme (nors tuo metu nebuvo įmanoma numatyti jos platumo, apie kurį dabar tiek diskutuojama, pavyzdžiui, medžiaga pasauliniame WWW tinkle sudaro svarbią valstybės įnašo dalį ir turėtų būti aprašyta). Aštuntojo dešimtmečio pradžioje formuluojant visuotinės bibliografinės apskaitos idealą, tam tikros su „leidiniais“ susijusios savybės atrodė savaime suprantamos. Tarp jų buvo valstybinės produkcijos apimtys, kurias įmanoma kontroliuoti, apibrėžtos leidinių formos ir jų stabilumas (knygos, serialiniai leidiniai, garso bei vaizdo medžiaga), kilmė ir kalba.

Turinys ir aprėptis

Turinys ir aprėptis turės tiesioginės įtakos dalykinės priegios rūšiai, kurios galima būtų pageidauti. Šiuo metu diskutuojama dėl to, ką laikyti valstybine literatūrine produkcija (plačiausiaja prasme). 1977 m. Valstybinių bibliografijų konferencija nustatė tris įtraukiamos medžiagos rūšis, išrikiavusi jas mažėjančios svarbos tvarka. Tos konferencijos rekomendacijos pradamos nuo privalomojo egzemplioriaus. Šiuo metu privalomojo egzemplioriaus įstatymai daugelyje šalių jau tobulesni nei anais laikais ir yra išplėsti taip, kad aprėptų kuo įvairesnes medžiagos formas. To pasekmės jaučia ir nacionalinės bibliotekos, kurios veikia kaip šios medžiagos saugyklos, ir valstybinės bibliografijos tarnybos, privalančios sudaryti jų bibliografijas. Tradiciškai monografijoms, serialiniams leidiniams, oficialiems dokumentams ir pan. buvo teikiama pirmenybė, o disertacijos, žemėlapiai ir natos ar leidiniai Brailio raštu prioritetų sąrašė buvo vardinami daug žemiau. Įvairiose valstybėse ši medžiaga buvo tvarkoma skirtingai, ir daugelis, pavyzdžiui, Prancūzija, priėmė nuostatą, kad tradiciniai leidiniai būtų aprašomi savitiniuose sąrašuose, o „sunkiau įkandama“ medžiaga liktų atspindėta rečiau